
Fabian Månsson

Lars B Andersson skriver om en av grundarna av Vänsterpartiet som var riksdagsman från Gävle.

Fabian Månsson tillhörde den andra generationen socialdemokrater, de som ansåg att den äldre generationen med Branting med flera var förstockade och konservativa.

Han föddes 1872 som son till fiskaren Måns Nilsson på Ön Hasslö i Blekinge. Fadern och farmodern var kristna och hörde till de som engagerade sig i den tidiga frikyrkorörelsen som bildades i opposition mot den konservativa statskyrkan.

Fabian själv blev tidigt engagerad i missionsförbundet och något senare blev han även medlem i Frälsningsarmén. Många tror att Fabians engagemang och agitatoriska stil kommer från hans farmor Sissa Andersdotter, som var djupt troende och hade ett häftigt humör. På grund av faderns tidiga bortgång fick Fabian aldrig möjlighet till några studier utöver folkskolan som även den blev bristfällig.

Men han behöll sin kristna tro även om han snart bröt med frikyrkorörelsen på grund av deras motstånd mot arbetarrörelsen. Efter en tid med olika grovarbeten i Blekinge kom han till Vaxholm 1893. Där tog han värning vid artilleriet efter den grundläggande exercisen, som var en föregångare till värnplikten. Han stannade i armén under fem år och avancerade till underbefäl. Han kom senare i livet att prisa sin tid i armén för den utbildningsmöjlighet den gav honom.

Hans engagemang i armén och hans kristna tro gjorde honom till en udda fågel i den socialdemokratiska ungdomsrörelsen. Detta då han varm anhängare av den allmänna värnplikten och motsatte sig ungdomsförbundets antimilitarism och även vände han sig emot deras krav om religionernas avskaffande. Det var också under sin tid i frikyrkorörelsen både i Frälsningsarmén och före det i missionsförbundet som hans agitatoriska förmåga slipades och grundlades. Många i riksdagen höjde nog på ögonbrynen när han som vänstersocialdemokrat åtog sig att sitta i psalmbokskommittén. Psalmer och religiös poesi hyste han stor vördnad för livet ut.

1897 kom Fabian Månsson till Malmö och började som grovplåtslagare på Kockums varv och var även en tid rallare när man byggde om bangården i Malmö. Det är

nu han kommer i kontakt med tidningsvärlden och skrev färgstarka reportage som uppskattades stort i läsekretsen. Under sin tid i Malmö kom han i kontakt med arbetarrörelsen, både den svenska och den danska, eftersom han ofta tillbringade sin fritid i Köpenhamn. 1899 ansluter han sig till den socialdemokratiska ungdomsklubben i Malmö. Han var vid denna tiden öppet revolutionär och trodde på våld som en lösning eller nödvändighet för att ändra samhällsordningen, våldet gällde främst att ge sig på strejkbrytare.

Men vid kongressen 1903 beslutade ungsocialisterna att man skulle kämpa för ”massornas befrielse från religiösa föreställningar”. Detta kunde inte den troende Fabian Månsson acceptera utan bryter sig loss, dock inte ensam utan tillsammans med kamrater ur Malmöklubben får han denna att bryta med ungdomsförbundet. En annan orsak var också att ungdomsförbundet inte ställde upp på det socialdemokratiska partiets linje om folkbeväpningen, det vill säga allmän värnplikt. Fabian var som sagt försvarsvänlig i allafall i frågan om värnplikt.

Malmöklubbens utträde följdes av flera och snart bildade man under 1903 ett nytt socialdemokratiskt ungdomsförbund. Fabian Månsson kom dock snart att lämna sin syn på våld som ett politiskt medel. Våld som politiskt medel var något som ju starkt förespråkades av den radikale Hinke Bergegren som blev utesluten ur socialdemokratin redan på 1890-talet.

1904 lämnar han Malmö och flyttar till Gävle. Han hade fått ett erbjudande att börja arbeta som journalist på Arbetarbladet där. Vid tiden för flytten till Gävle försörjde han sig som kringvandrande agitator i Skåne för lantarbetarförbundet. Redaktionen för Arbetarbladet bestod då av redaktören Emil Rosén och studenten Harald Åkerberg. Som journalist på Arbetarbladet var han en hänsynslös agitator och propagandist för arbetarrörelsen. Samtidigt som han var journalist på Arbetarbladet var en ivrig kringresande agitator för ungdomsförbundet och för fackföreningsrörelsen.

Hans hem i Gävle blev snart platsen för socialisterna i Gävle. Parallellt med sitt arbete på Arbetarbladet åkte han runt som agitator på bruken i Gästrikland och hade agitatormöten med arbetarna där “jag ska dyka opp som den

...jag ska dyka opp som den flygande holländaren överallt...

Fabian Månsson i sitt arbetsrum med hustrun som sekreterare.

flygande holländaren överallt. Djävlars blod om det inte ska finnas en dansbana i Bergslagen, där dom inte ska få höra Guds oförfalskade ord å socialismens evangelium. Om jag så ska dra dom i håret eller släpa dem i kragarna, in ska dom i klubbarna...” som själv uttryckte det för sina vänner.

1905 var en orolig tid när högern och kungen med våld ville tvinga norrmännen kvar i unionen, men liberaler och socialdemokraterna, liksom de europeiska stormakterna motsatte sig ett svenskt krig mot Norge. Vänstern, då även inberäknat liberalerna, vann sina första framgångar 1905 då Karl Staaff efter andra kammarvalet 1905 kunde bilda regering med stöd av socialdemokraterna.

Liberalerna förespråkade framför allt militär nedrustning och lade fram ett förslag om allmän rösträtt. Förslaget om allmän rösträtt föll då högern motsatte sig det och kungen avskedade regeringen Staaff. Högern bildar regering och driver en oförsonlig politik mot socialdemokraterna som leder till strejker vilket ledde avskedanden, bland annat vräkningarna i Mackmyra. Högerregeringen under ledning av Arvid Lindman drev fram antifackliga lagar som mötesförbud. 1909 kulminerar kampen i Storstrejken som börjat genom arbetsgivarnas storlockout, samordnad genom den nybildade Svenska Arbetsgivareföreningen. SAF hade bildats i syfte att krossa LO och fackföreningsrörelsen och storlockouten var ett av medlen.

Det nya ungdomsförbundet har sin första kongress under den mest turbulenta tiden, hösten 1905. Fabian Månsson var den mest tongivande ledargestalten, andra om än inte lika inflytelserika var Per Albin Hansson från Malmö och Fredrik Ström från Göteborg. Tillsammans med Zeth “Zäta” Höglund och Per Albin Hansson driver Fabian Månsson en aktiv antimilitarism på kongressen och se-

nare föreslår han vid partikongressen 1911 att i stället för värnplikt, som var ett medel att förtrycka arbetarklassen med, att man ingår en fredsallians med England. Han ville genom att minska försvarsutgifterna frigöra medel till satsningar på de mindre jordbruken. Han har uppenbart ändrat sin syn på värnplikten under årens lopp.

Fabian Månsson författade under denna tid flera skrifter mot militarismen. Dessa skrifter blev uppmärksammade av August Strindberg som uttryckte sitt gillande.

Under partikongressen 1911 kommer spänningen mellan radikala och moderata socialdemokrater upp till ytan, egentligen handlade det om en spänning mellan åttiotalisterna kring Branting och den unga generationen som kommer från ungdomsförbundet.

Fabians hustru hette Maja Qvist och kom från Malmö där hon varit jungfru i ett överklasshem. Hon var soldatdotter och hade skaffat sig utbildning vid småskoleseminariet i Malmö och sedan på Hvilans folkhögskola. Precis som de andra tidiga kvinnofigurerna i arbetarrörelsen, med några få undantag, var hon i bakgrunden

till sin man. Hon såg till att han klädde sig propert, gav honom mat samt var hans agitatoriska och journalistiska sparringpartner. De levde som äkta makar, om än ogifta länge.

Den radikale ärkebiskopen Nathan Söderblom som umgicks med den tidiga arbetarrörelsens ledarfigurer gav sin välsignelse och så småningom vigdes de borgerligt av Stockholms borgmästare Carl Lindhagen.

Som journalist på Arbetarbladet och som agitator var Fabian Månsson en ihärdig frihandelsförespråkare och menade att det protektionistiska tullsystemet drabbade arbetarfamiljerna hårt, framförallt arbetarfruarna då inkomsterna var låga medan hyror och matpriser höga. Det var ett led i kapitalismens utsugning av arbetarna menade

Hon såg till att han klädde sig propert, gav honom mat...

han. Mycket av detta och hans antipati mot katolska kyrkan fick han när han för Arbetarbladet gjorde en reportageresa i bland annat Italien.

1911 ställer han upp som socialdemokratisk kandidat från Gävleborg till andrakammarvalet. Andra som kom med då var bland annat August Sävström från Bollnäs som sedermera blev riksdagens talman. I valrörelsen kampanjar han främst mot tullsystemet, som varit en stridsfråga i Svensk politik ända sedan 1880-talet. Som riksdagsledamot fortsatte han kampen och motionerade 1913 om sänkta spannmåls- och lädertullar.

I riksdagen agiterande på sitt vanliga vis och ofta var inläggen faktsäckade med siffror och om kvaliteten på läder. I kammaren kunde han från talarstolen förvisa läderbitar från olika länder och beskriva deras kvalitet gentemot det dyrare men sämre tullskyddade inhemska lädret. Han fick stöd för motionen och tullarna sänktes en del. Under försvarstriden som kulminerade med kungens borggårds tal och regeringen Staaffs fall 1914, tillhörde Fabian Månsson de ivrigaste understödjarna av regeringens nedrustningspolitik och kunde åter briljera med fakta och siffror.

Han menade att F båten som högern och kungen förespråkade var oduglig i ett modernt försvar som mer måste inrikta sig på ett skydd mot undervattensbåtar. Han gick naturligtvis i skriftlig polemik mot försvarsvännernas Sven Hedin där han häcklar med Hedins polemik om att de som var emot F båten var gnällkärningar och mammans smågossar som eldats på av den eldröda vänsterpressen.

Han gav dräpande svar om att det som Hedin menade var att folket inte kändes igen av folket och att det språk som talades i de hundrade tusen hemmen inte var detta. När första världskriget bröt ut gick Fabian Månsson till attack på bred front mot de konservativa krafterna som ville förstöra neutraliteten och kasta in Sverige på Tysklands sida i kriget. Främst angrep han den borgerliga pressen som han jämförde med lurpassande huggormar.

När regeringen Staaf än en gång faller på kungens grepp och ersätts av en kungavänlig "Opolitisk" ämbetsmannaregering med Hjalmar Hammarskjöld som statsminister är Fabian Månsson den främste oppositionspolitiker i försvarsfrågan, och debatterar ivrigt F-båten. Den nya regeringen lät igångsätta bygget av F-båten och den blev ett stort fiasko och var inte mycket till försvar. 1915 blir han också engagerad i kyrkan och angriper den konservativa biskopen J A Eklund för hans tyskvänlighet genom ett öppet brev till kyrkomötet som har ett målande språk som kännetecknar Fabian som menar att biskopen och andra konservativa präster utgjorde ett hot mot fosterlandet, han hade stöd hos ärkebiskopen Nathan

Söderblom som ansåg att kyrkan skulle vara gränslös och var djupt besviken då kyrkorna i Tyskland, Frankrike och Storbritannien ställde sig på sina respektive länders sidor. Fabian Månsson vilar heller inte på hanen när det gäller kritiken mot den borgerliga pressen som han kallar för ett riksförrådiskt sällskap eftersom de borgerliga tidningarna ville att Sverige skulle gå med i kriget på Tysklands sida. "Från krigets början till nu företer högerpressen bilden av en apa som blivit tokig..." skrev han 1916.

Efter kriget kritiserade Fabian Månsson segermakternas hårda fredsvillkor på Tyskland, han förutspådde att de hårda villkoren skulle skapa ont blod hos Tyskland som skulle söka hämnd och skapa extrema rörelser. Han var tidigt radikal och styrdes mer av sin klasskänsla än av socialismen, han var skolad i socialismen men var ändå inte regelrätt socialist i sin agitation. Hans målande språk fick även socialdemokrater att reagera, ja även Kata Dahlström som även hon hade ett målande språk blev förskräckt av att höra Fabian Månsson när denne var i högform. Ledande fackföreningsmän i Gävle började ta avstånd från Fabian Månsson och hans artiklar i Arbetarbladet och hans agitationsmöten.

Han var ingen teoretiker, men heller ingen gärningarnas man. Han kallades för frasrevolutionär. Han var individualist och agerade utifrån sin magkänsla mer än politisk ideologi. Genom sina politiska uttalanden i vissa frågor som försvaret, tullarna och socialdemokraternas hållning till liberalerna och sitt temperament kom han närma sig vänsterfalangen i det socialdemokratiska partiet, även om han i andra frågor stod långt från dessa, till exempel i religionsfrågan och kyrkan.

Han blev snart vän med Zäta Höglund och Fredrik Ström samt med Carl Lindhagen, de ledande inom vänsterfalangen i Socialdemokraterna. Fabian Månsson sa sig vilja ha en samhällsordning som var bondekommunism, fattigdomen ville han förbjuda och samhället skulle styras i en öppen demokratisk ordning, men Fabian Månsson kallade sig aldrig för Marxist. Månssons "bondekommunism" — som den kallats — hämtade sina ideal i tidig sv medeltid, före 1300. Enligt Månsson rådde då en rättvis uppdelning av jorden så att den odlade delen ägdes av släkten medan den ouppodlade var häradets allmänning.

Fattigvården sköttes genom att byalaget i sitt gemensamma arbete först såg till de arbetsoföras åkrar och därefter sina egna. Det rådde enligt Månsson en form av demokrati med allmän rösträtt för vapenföra män. Trots detta så uttryckte han sin beundran för Hjalmar Branting och menade att vad Branting gjort för Socialdemokraterna kunde jämföras med vad Moses gjort för det judiska folket.

Den socialdemokratiska riksdagsgruppen som var splittrad i höger och vänster införde munkorsregler och vidtog

...som han jämförde med lurpassande huggormar...

...fullständig enighet. ...förekom på Idiotanstalter...

disciplinära åtgärder mot de radikala vilket förbittrade Fabian Månsson som blev starkt kritisk och visade det när han öppet kritiserade det genom artiklar i Arbetarbladet. Partiledningens försök att påvisa enighet utåt, var det han angrep hårt i Arbetarbladet, han sa att så försumpat hade inte partiet blivit att det rådde fullständig enighet. Det menade han bara förekom på Idiotanstalter och på kyrkogården. Den skenbara enigheten som partiledningen försökte påskina finns bara i totalitära diktaturer menade han.

Brytningen kom till slut på våren 1917, där ungdomsförbundet och vänsterfalangen getts ultimatum att rätta in sig i ledet. Fabian Månsson sa att man förväntades vara en voteringsmaskin till Hr Brantings fägnad men man fick inte diskutera utan bara godkänna partiledningens inställning och då se på hur partiet vreds mot höger. Som själv såg det handlade det inte om huruvida partiet fick si och så många röster utan mer om det personliga ansvaret för sina handlingar.

Men även i det nya Socialdemokratiska vänsterpartiet hade han svårt att inordna sig, han kände motvilja mot att underordna sig kollektivt ledarskap och han blev en ensling. Dock fanns större tolerans för avvikelser här än i det socialdemokratiska partiet. Men hans deltagande i psalmbokskommittén 1918 gjorde att han fick stark kritik från Vänstersocialdemokraterna.

Han gick till och med så långt att han menade att monarkin var en demokratisk och socialistisk styrelseform, möjligen att han sade detta för att provocera. Fabian Månssons ideologiska profil avvek från de flesta andras. I hans politiska åskådning blandades liberala och socialistiska inslag men hela tiden mot en bakgrund av konservativ vakthållning kring nationella värden. Han hyste också en för socialdemokrater ovanlig beundran för samhällets toppar, inte minst storföretagare; bruksägare och disponenter ingick i bekantskapskretsen.

Värre blev det efter att de ryska kommunisterna tagit makten i Ryssland och Komintern bildades. Fabian Månsson motsatte sig att de Svenska vänstersocialdemokraterna skulle ansluta sig till Komintern och underordna sig Moskva. Han stod inte ut med denna trånga åsiktskorridor som en underordning skulle innebära. På Kongressen 1919 där frågan om anslutning diskuterades argumenterade Fabian Månsson på sitt målade vis mot detta. Han menade att Sverige en gång förut stått under Rysk kontroll och det skulle inte ske igen och han jämförde bolsjevismen med det karolinska enväldet.

Och som sagt Marxist var han inte, Fabian Månsson. “ Jag vet ytterst lite om Marx och det bekymrar mig inte, ty det intresserar mig långt mera, om den svenske arbetaren har en gris att slakta än vad allt Marx skrivit och gjort” sa han. När Vänstersocialdemokratiska partiet anslöt sig till Komintern och underordnade sig Moskva samt bytte

namn till Sveriges kommunistiska parti bröt sig Fabian Månsson och några till loss och bildade av det som kvar det nya vänster socialdemokratiska partiet, men det upplöstes snart och bland andra Fabian Månsson återvände till Socialdemokraterna, men han var fortfarande sig själv och förblev oppositionell inom socialdemokraterna och radikal.

Han var motståndare till Moskvas diktatur inom kommunismen men var ändå intresserad av Sovjetunionen framför allt fascinerades han av de ekonomiska framgångar Sovjet hade under 1930-talet samtidigt som kapitalismen kollapsade med depressionen. Han fortsätter att intresserade för det han kallade bondekommunism och bondedemokrati läste mycket av olika upplysningsfilosofers verk.

När det gäller kyrkan var han, till skillnad från ärkebiskopen Söderblom, motståndare till att skilja statskyrkan från staten, sitt intresse för kyrkan hörde samman med hans idéer om bondedemokrati och försökte övertyga unga teologer att närma sig arbetarrörelsen och han var vän med och en ofta sedd gäst hos ärkebiskop Nathan Söderblom.

Genom att få de unga teologerna att närma sig arbetarrörelsen behövde inte kyrkan skiljas från staten menade Fabian Månsson, något han ofta framförde i möten med ärkebiskopen, kyrkan kunde bli folkets ledare med rätt styrning, försöken från staten att “fostra” kyrkan menade han var meningslöst utan istället skulle man omvandla den med hjälp

av de unga teologerna.

Historieintresset var grundmurat hos Fabian Månsson sedan barnsben Olaus Petri och Martin Luther var personer som intresserade honom. Han skrev själv historiska verk, men då med bondefolkets perspektiv och inte kungarnas och generalernas. När Uppsala universitet firade 450 år gjordes Fabian Månsson till hedersdoktor, mycket tack vare hans vänner som Fogelkvist i den akademiska kultursfären. Och Fabian Månssons författarskap och forskning översteg ofta de som studerat sig till filosofie doktor.

Den fjärde januari 1938 avled Fabian Månsson i sitt hem i Furuvik, andra uppgifter säger att han avled i Stockholm dit han och Maja flyttat 1920, och ända in i det sista fortsatte han sitt arbete med skrivande fast han mot slutet var i det närmaste blind. Hans gärning hyllades i den socialdemokratiska pressen. Hans aska spreds av hustrun över Hasslö.

Lars B Andersson

Som källa har jag huvudsakligen använt mig av Zeth Höglunds minnesskrift om Fabian Månsson, folket i bilds serie Banerförare.